

Hippocratische eed

Professionele dienstverleners, zoals artsen, stellen de belangen van hun patiënt of cliënt voorop. Dat is een kernelement van hun beroepscode en in sommige beroepen wordt dat zelfs met een 'hippocratische eed of gelofte' bezegeld.¹ Ook leraren onderschrijven gewoonlijk dat ze het belang van de leerling centraal moeten stellen en dat ze zich tot het uiterste moeten inspannen om zijn (haar) talenten ten volle tot ontwikkeling te brengen. Van professionals wordt dus verwacht dat ze **client-centered** werken.

Met andere woorden: professionals mogen niet hun eigenbelang voorop stellen. Zolang ze eigen baas zijn is dat duidelijk, maar veelal werken ze in een groter verband. Artsen zijn veelal aan een ziekenhuis verbonden en leraren hebben een onderwijsinstelling als werkgever. Dat ontslaat hen niet van hun hippocratische eed. Ze moeten het belang van de patiënt/cliënt voorop stellen en niet het belang van het bedrijf (de maatschappelijke onderneming) waar ze hun brood verdienen. In principe mogen professionals dus **noch self-centered noch bedrijfs-centered** werken.

Anderzijds vereist de moderne bedrijfsvoering dat professionals (en professionele organisaties) de taken verdelen. Ze specialiseren zich in het verlenen van bepaalde diensten aan een bepaalde doelgroep van cliënten. Van professionals wordt dan verwacht dat ze hun cliënten goed bedienen in zoverre deze tot hun doelgroep behoren. Men erkent dus dat professionals **doelgroep-centered** mogen opereren, waardoor cliënten, als ze niet tot de doelgroep behoren, tussen wal en schip kunnen vallen.

Maar hoe zit het met onderwijsinstellingen die geheel of grotendeels uit belastinggeld betaald worden? Wordt desondanks van de betrokken onderwijsgevers verwacht dat zij zich laten leiden door de belangen van de individuele leerling, al dan niet met de restrictie dat deze tot hun doelgroep behoort? Of hebben zij tevens ethische verplichtingen tegenover hun uiteindelijke broodheer, de samenleving? In hoeverre moeten zij **samenlevings-centered** werken, waarbij de belangen van de samenleving voorop worden gesteld, en waarbij de belangen van hun primaire cliënten (de leerlingen) eventueel zelfs moeten wijken?

1. Het eigenbelang van de professional

Vanouds her werken leraren en docenten in het ethische spanningsveld tussen *self-centeredness* en *client-centeredness*. Ze moeten een gulden middenweg vinden tussen hun eigenbelang en het belang van de leerling, al was het maar uit zelfbehoud. Het punt is namelijk dat ze hun tijd en aandacht moeten verdelen tussen allerhande taken en tussen vele leerlingen. Als ze iedere leerling of student het volle pond zouden geven, zouden ze zelf eraan onderdoor gaan. Maar hierboven zagen we dat leraren en docenten heden ten dage tevens in drie andere spanningsvelden beland zijn:

2. tussen cliëntbelangen en de belangen van de onderwijsinstelling als bedrijf,
3. tussen belangen van alle cliënten en belangen van de doelgroep, en
4. tussen cliëntbelangen en samenlevingsbelangen.

2. De belangen van de onderwijsinstelling als bedrijf

Leraren/docenten voelen zich door 'het management' onder druk gezet om de belangen van de onderwijsinstelling voorrang te geven boven het leveren van kwaliteit en boven de belangen van leerlingen/studenten. Het onderwijsbestel is gedereguleerd, de belangen van leerlingen en studenten zijn niet meer via wetgeving gewaarborgd, de rijksoverheid 'bestuurt op afstand' en de onderwijsinspectie werkt slechts risicogericht. De onderwijsinstellingen krijgen een lumpsum en moeten zelf maar zien dat ze bedrijfseconomisch rondkomen. Het management voelt zich gedwongen prioriteiten te stellen. Er wordt gesneden in de uitgaven rond het primaire proces, ten koste van de individuele leerling of student. Onderwijsgevers staan voor het dilemma of ze loyaal moeten meewerken aan het ontwikkelen en uitvoeren van het instellingsbeleid of dat ze moeten opkomen voor de belangen van hun leerlingen en studenten.

3. De belangen van de doelgroep

Om de kosten te drukken, trachten steeds meer onderwijsinstellingen tegenwoordig een rationeel doelgroepenbeleid te voeren. Ze richten zich in hun opleidingen op een smalle doelgroep en trachten deze zo goed mogelijk te bedienen. Maar dat betekent dat leerlingen of studenten die niet tot de doelgroep behoren, weggeselecteerd of stiefmoederlijk bedeed worden. Het gaat trouwens niet alleen om kostenreductie, maar ook om het optimaliseren van de opbrengsten (zie bijvoorbeeld de scores op de opbrengstenkaart van de Onderwijsinspectie!) en bovendien gaat het om bedrijfsbelangen inzake de werving van leerlingen of studenten. De doelgroepen worden gedefinieerd naar kenmerken zoals begaafdheidsprofiel, taalbeheersing Nederlands, succesansen op school, voltijdse beschikbaarheid voor school- en studietaken, financiële draagkracht, denominatie, etniciteit, sociale klasse, etc. Op die manier komen onderwijsgevers

voor het dilemma te staan in hoeverre zij moeten opkomen voor de belangen van leerlingen/studenten die niet tot de doelgroep behoren.

Een complicerende factor is dat de leraar zich wellicht persoonlijk vereenzelvigd met de gekozen doelgroep en dus moeite heeft om de belangen van diegenen die niet tot de doelgroep behoren serieus te nemen. Overigens is het omgekeerde eveneens denkbaar, dus dat een leraar een loyaliteitsconflict ervaart omdat hij of zij zelf niet uit die doelgroep afkomstig is.

4. De (vermeende) belangen van de samenleving

Leraren (docenten) verlenen diensten aan de leerling (student). Dat is hun primaire cliënt. Maar bestuurders en politici staan op grote afstand van de werkvloer. Dat kan ertoe leiden dat bij hen het beeld postvat van grondstoffen die veredeld moeten worden ten behoeve van vervolgoopleidingen en werkgevers of ten behoeve van de samenleving. En in dat bedrijfsmatige veredelingsproces gaat natuurlijk ook materiaal verloren: het bedrijfsafval. Niet de leerlingen/studenten worden als klant beschouwd, maar de afnemers van gediplomeerden (het zgn. 'afnemende veld'). Vanuit die optiek hebben onderwijsinstellingen tot taak aanstaande burgers te socialiseren en manpower te ontwikkelen die kwantitatief en kwalitatief aan de behoeften van de arbeidsmarkt beantwoordt. Onderwijsbeleid staat ten dienste van de concurrentiekracht van de nationale en Europese kenniseconomie. En het veiligheidsbeleid op school staat mede ten dienste van de justitiële criminaliteitsbestrijding en het nationale veiligheidsbeleid. Op die manier komen leraren en docenten voor ethische dilemma's te staan. Mogen wij de individuele belangen van onze leerlingen/studenten, als opgroeiende jongeren, opofferen aan de (vermeende) belangen van de samenleving? En in hoeverre moeten wij in het geweer komen als de onderwijsbestuurders en -managers prioriteiten stellen die vooral door de (vermeende) belangen van de samenleving zijn ingegeven, ten koste van de belangen van onze leerlingen en studenten?

5. De hippocratische eed

Sorry, dit is een abstract verhaal. Voor illustraties verwijs ik naar de 592 blogberichten die op deze site staan. Vele ervan gaan over het ethische spanningsveld waarin leraren/docenten moeten opereren: het spanningsveld tussen de belangen van de individuele leerling of student enerzijds en de eigen belangen van de professional en van de onderwijsinstelling, alsmede de belangen van haar doelgroep of van de samenleving anderzijds.

Het kernelement van professionele beroepscode is de uitspraak die ook in de Hippocratische eed voorkomt: dat het belang van de cliënt voorop behoort te staan. Neem bijvoorbeeld de volgende twee items uit de *Declaration on Professional Ethics* van Education International:²

- Leraren erkennen de persoonlijke eigenheid en de specifieke behoeften van iedere leerling en zullen hem (haar) begeleiden en aanmoedigen om zijn (haar) mogelijkheden ten volle te verwezenlijken.
- Leraren respecteren de rechten van minderjarigen, zoals voorzien in het VN-kinderrechtenverdrag, en meer in het bijzonder de rechten die op onderwijs (alsmede vorming en opvoeding) betrekking hebben.

Wat ik met dit verhaal heb willen verduidelijken, is dat zo'n professioneel geloofsartikel pas inhoud krijgt als professionals onderkennen welke *concurrerende* belangen op de loer liggen, die afbreuk kunnen doen aan het belang van de leerling of student. De afweging van conflictuerende belangen is volgens mij een cruciaal aspect van de ethische competentie van leraren en docenten. De lerarenopleidingen zouden daaraan meer aandacht moeten besteden. Maar waar praten we over? Een allereerste voorwaarde is dat ethische competentie wordt toegevoegd aan de bekwaamheidseisen die aan Nederlandse leraren gesteld worden.³

Wes Holleman
ethische kroniek 31-8-2010
<http://www.onderwijsethiek.nl>

¹ http://nl.wikipedia.org/wiki/Eed_van_Hippocrates

² http://www.onderwijsethiek.nl/wp-content/uploads/2008/04/ei_code.pdf

³ <http://www.lerarenweb.nl/lerarenweb-bekwaamheid.html?sbl&artikelen&45>